

บทที่ 1

บทนำ

ในปัจจุบันนี้ นอกจากการบำบัดรักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วยวิธีการทางการแพทย์แผนตะวันตกแล้ว การแพทย์ทางเลือกเป็นอีกวิธีที่กำลังได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะการแพทย์แผนจีน และการแพทย์อายุรเวทของประเทศอินเดีย⁽¹⁾ ซึ่งเป็นการแพทย์แผนตะวันออกที่สำคัญ และได้เผยแพร่ไปยังประเทศต่าง ๆ อีกด้วย และเช่นเดียวกันประเทศไทยของเราก็มีการแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้านซึ่งเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการดูแลสุขภาพสภาพ การแพทย์พื้นบ้าน⁽²⁾ เป็นภูมิปัญญาในการดูแลและบำบัดรักษาโรค ที่เกิดจากประสบการณ์ตรงของผู้คนในชุมชน ที่ผ่านการลองผิดลองถูก มีการคิดค้น พัฒนา สังสม และถ่ายทอดกันมาหลายชั่วอายุคน จนกลายเป็นเอกลักษณ์ที่แตกต่างกันไปตามแต่สังคมวัฒนธรรม และกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งวิธีการวินิจฉัยโรค การเรียกชื่อโรคและการรักษาโรค ในภาคเหนือของประเทศไทยก็มีองค์ความรู้ด้านการแพทย์พื้นบ้าน ซึ่งมีการนำสมุนไพรมาใช้ในการดูแลสุขภาพ และรักษาโรค โดยมีหมอพื้นบ้านเป็นผู้ทำการรักษา ซึ่งถือว่าเป็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาใช้และนับวันยิ่งจะสูญหายไปเรื่อย ๆ เนื่องจากองค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านเป็นความรู้ที่สืบทอดผ่านประสบการณ์ตรง และเรียนรู้จากการปฏิบัติเป็นหลัก โดยความรู้ส่วนหนึ่งเป็นการบอกเล่าต่อในระบบเครือญาติหรือระหว่างผู้สนใจที่ขอเรียนวิชาจากผู้รู้ เมื่อการแพทย์พื้นบ้านเป็นระบบการแพทย์ที่รัฐไม่ได้ส่งเสริม จึงทำให้ไม่ค่อยมีการพัฒนาเท่าใดนักในช่วงที่ผ่านมา⁽³⁾ ประกอบกับผู้คนในยุคปัจจุบันขาดความรู้ ความเข้าใจในการแพทย์นอกกระแสหลัก จึงทำให้การร่ำเรียนและซึมซับความรู้สึกลึกซึ้ง สรทธาในการแพทย์พื้นบ้านนั้นขาดช่วงไป เมื่อเกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจในปีพุทธศักราช 2540 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ทรงพระราชทานแนวทางการแก้วิกฤตเศรษฐกิจ ด้วย “เศรษฐกิจพอเพียง” กระทรวงสาธารณสุขน้อมรับกระแสพระราชดำรัส ทำแผน “สร้าง (สุขภาพ) นำซ่อม (สุขภาพ)” “ส่งเสริมให้ประชาชนมีสุขภาพพอดี” สร้างกระแส “สุขภาพวิถีไท” จึงเกิดการผลักดัน และส่งเสริมการใช้บริการการแพทย์พื้นบ้านไทย การแพทย์แผนไทย การแพทย์ทางเลือกและสมุนไพรไทยในระบบบริการสุขภาพแห่งชาติ รวมทั้งมีการส่งเสริมการศึกษา⁽⁴⁾ ประกอบกับกระแสของการแสวงหาทางออกในการแก้ปัญหาสุขภาพ ซึ่งไม่ได้มีทางออกในการแก้ปัญหา

สุขภาพ ซึ่งไม่ได้มีการแพทย์ระบบใดที่สามารถแก้ปัญหาได้โดยสมบูรณ์แบบ จึงทำให้การแพทย์นอกกระแสหลัก ซึ่งรวมถึงการแพทย์พื้นบ้าน และการใช้สมุนไพรกลับมาเป็นที่สนใจอีกครั้งหนึ่ง

แม้ว่าจะมีการพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้านอย่างต่อเนื่องในปัจจุบัน แต่ก็ยังมีปัญหาในการที่จะสืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมให้ดำรงอยู่ได้ในยุคสมัยที่เปลี่ยนไป แม้แต่การนำสมุนไพรมาใช้ก็มักจะเป็นสมุนไพรเดี่ยว ยาตำรับนั้นค่อย ๆ สูญหายไป เนื่องจากปัญหาและข้อจำกัดในการนำวิทยาศาสตร์สมัยใหม่มาอธิบาย ซึ่งหากทำการศึกษาคณะเภสัชของผู้นั้นในชุมชนล้าหน้า จะยังพบว่าในหลาย ๆ ชุมชน การแพทย์พื้นบ้านก็ยังเป็นที่พึ่งทางสุขภาพ โดยเฉพาะในโรคเรื้อรัง และโรคที่รักษาไม่หาย ดังนั้นการใช้สมุนไพรซึ่งรวมถึงยาตำรับ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สืบทอดกันมา ที่ผ่านการพิสูจน์ด้านประสิทธิภาพมารุ่นต่อรุ่น ซึ่งจากการศึกษาเบื้องต้นพบว่าตำรับยาพื้นบ้านที่ยังมีการใช้ในชุมชนมากตำรับหนึ่ง ได้แก่ ยารักษามะโหะ ซึ่งมะโหะหรือริดสีดวงทวาร เป็นโรคที่เกี่ยวข้องกับระบบลำไส้ ที่ทางการแพทย์พื้นบ้านเชื่อว่าสาเหตุหลักของการเกิดโรคนี้น่ามาจากพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหาร ประเภทลาว/ดิบ ดื่มน้ำน้อย และประกอบกับอาชีพของชาวล้านนาที่ต้องใช้แรงงานหนัก ถึงแม้ว่าปัจจุบันสถานการณ์ของโรคนี้นี้จะไม่มี ความรุนแรง และเกิดขึ้นไม่บ่อยมากนัก แต่โรคนี้นี้เป็นโรคเรื้อรังหากปล่อยทิ้งไว้นาน ๆ ไม่รักษา อาจจะเป็นมากจนถึงแก่ชีวิตได้ ในการแพทย์แผนปัจจุบันนั้นโรคริดสีดวงทวารเป็นความผิดปกติของเส้นเลือดดำของที่เกิด ขึ้นในบริเวณทวารหนัก ซึ่งสามารถแบ่งเป็น 2 ชนิด คือ ริดสีดวงภายนอก และ ริดสีดวงภายใน สาเหตุของโรคนั้นยังไม่ทราบแน่ชัด แต่มักพบในคนที่มีการกดดันต่อเส้นเลือดดำในบริเวณนี้ นาน ๆ เช่น อาการท้องผูกเรื้อรัง (ต้องเบ่งถ่ายนาน ๆ) ไอเรื้อรัง การตั้งครรภ์ น้ำหนักมาก (อ้วน) ดับแข็ง มีก้อนเนื้ออกในท้อง ต่อมลูกหมากโต มะเร็งของลำไส้ เป็นต้น โดยส่วนมากจะมีอาการคัน บวม ปวดแสบร้อน มีการอักเสบและมักจะมีเลือดออกทางทวารหนัก บางครั้งอาจทำให้รู้สึกปวดรุนแรง จนถึงกับนั่งหรือเดินไม่สะดวก และคลำได้ก้อนเนื้อนุ่ม ๆ สีคล้ำ ๆ ที่ปากทวารหนัก การรักษาโรคนี้นั้นส่วนใหญ่เป็นการรักษาด้วยยาแผนปัจจุบัน ซึ่งได้แก่ การใช้ยาปรับปรุทวาร และยาเหน็บทวารหนัก แต่เนื่องจากโรคริดสีดวงทวารเป็นโรคเรื้อรังที่ต้องใช้เวลาในการรักษา จึงทำให้ผู้ป่วยส่วนหนึ่งขาดการรักษาอย่างต่อเนื่อง ด้วยปัจจัยที่ต่างกัน เช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจ ไม่สะดวกในการเดินทางไปรักษาในโรงพยาบาลเป็นประจำ ซึ่งทำให้การรักษาด้วยหมอพื้นบ้านและยาสมุนไพร จึงยังเป็นทางเลือกหนึ่ง

ในการรวบรวมข้อมูล⁽⁵⁾จากตำรายาโบราณ เอกสารแปลพิบสาและใบลาน และการสัมภาษณ์เชิงลึกของหมอพื้นบ้านในเขตจังหวัดภาคเหนือตอนบนที่มีความเชี่ยวชาญในโรคนี้นี้ พบว่าตำรับยารักษามะโหะควรประกอบด้วยสมุนไพรที่ให้ฤทธิ์แก้ปวด บำรุงเลือด ห้ามเลือด แก้อักเสบ รสฝาด

สมานแผล ทำให้ดึงเนื้อที่โผล่ออกมานั้นหายไปและฆ่าเชื้อโรคผิวหนัง จากข้อมูลที่ได้รวบรวมจากการสัมภาษณ์เชิงลึกของหมอพื้นบ้านในเขตจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และลำปาง จำนวน 6 คน ซึ่งเชี่ยวชาญในการรักษามะโหะ พบว่ามีสมุนไพรที่เข้าตำรับยาถึง 85 ชนิด จากยาตำรับทั้งหมด 17 ตำรับ ซึ่งสมุนไพรที่มีความถี่สูงในการใช้ในตำรับยารักษามะโหะ 5 อันดับแรก ได้แก่ ฝาง (*Caesalpinia sappan*, Caesalpinaceae) 9 ตำรับ, เชื่องแข็งม้า (*Leea rubra*, Leeaceae) 6 ตำรับ, มะแตก (*Celastrus paniculata*, Celastraceae) 5 ตำรับ, ขะจาว (*Holoptelea integrifolia*, Ulmaceae) 4 ตำรับ และไม้เถ็ดเถ่า (*Oxyceros horridus*, Rubiaceae) 3 ตำรับ โดยสรรพคุณของสมุนไพรแต่ละชนิดจากการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านดังแสดงในตาราง 1

ตาราง 1 สรรพคุณของสมุนไพรแต่ละชนิดจากการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้าน

สมุนไพร	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
1. ฝาง	แก่น	- รสฝาด บำรุงเลือด ทำให้เลือดหยุดไหล
2. เชื่องแข็งม้า	ลำต้น/ราก	- รักษาแผลอักเสบ แก้ปวด บำรุง
3. มะแตก	เถาเครือ/ราก	- ขับเลือดเน่า รักษา มะโหะ
4. ขะจาว	เปลือก/เนื้อไม้	- รักษาแผลอักเสบ ทำให้เลือดหยุด
5. ไม้เถ็ดเถ่า	ลำต้น/ราก	- แก้ปวด แก้ฝีในท้อง/ลำไส้

จากข้อมูลที่ได้ พบว่าเชื่องแข็งม้าเป็นสมุนไพรชนิดหนึ่งที่หมอพื้นบ้านให้ข้อมูลว่าเป็นสมุนไพรหลักในตำรับยารักษามะโหะที่ใช้กันอย่างแพร่หลายโดยเฉพาะในเขตจังหวัดภาคเหนือตอนบน ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ซึ่งมีสรรพคุณใช้รักษาอาการรักษาแผลอักเสบ แก้ปวด และบำรุง ในตำรายาไทยได้ระบุว่ามีการใช้ส่วนของรากในการขับเหงื่อ แก้ไข้ และแก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย⁽⁶⁾ จากการศึกษารายงานการวิจัยของเชื่องแข็งม้า พบว่ามีรายงานเฉพาะองค์ประกอบสำคัญในส่วนของใบ โดยพบ myrecitol-3-rhamnoside⁽⁷⁾ เท่านั้น แต่จากการใช้เชื่องแข็งม้าของหมอพื้นบ้านนั้นนำส่วนรากหรือลำต้น เพื่อเข้าตำรับยารักษา มะโหะ ซึ่งยังไม่มีการศึกษาถึงองค์ประกอบสำคัญทางเคมีและฤทธิ์ด้านอาการอักเสบ ฤทธิ์แก้ปวด เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลสนับสนุนการใช้ในตำรับยาดังกล่าว สร้างความเชื่อมั่นถึงผลในการรักษา ตลอดจนเป็นแนวทางในการควบคุมคุณภาพตำรับยาสมุนไพร ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงองค์ประกอบทางเคมี ฤทธิ์ด้านการอักเสบ และฤทธิ์ด้านออกซิเดชันของเชื่องแข็งม้าซึ่งเป็นสมุนไพรหลักชนิดหนึ่งที่ใช้ เพื่อเป็นข้อมูลประกอบในการเปรียบเทียบกับสรรพคุณของตำรับยาและข้อมูลจากหมอพื้นบ้าน ซึ่งข้อมูลที่ได้

สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาองค์ความรู้ทางการแพทย์พื้นบ้าน และผลิตภัณฑ์การแพทย์พื้นบ้าน
ให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพเป็นที่ยอมรับต่อไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved